

Особливості тлумачення і застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини

The peculiarities of interpretation and application of Article 3 of the European Convention on Human rights

Крістіна Трихліб

Ключові слова:

катування, нелюдське поводження чи покарання, поводження/покарання, що принижує гідність, ефективне розслідування, медичний огляд, матеріальне порушення, процесуальне порушення.

Key words:

torture, inhuman treatment or punishment, degrading treatment/punishment, effective investigation, medical examination, substantive violation, procedural violationn.

Постановка проблеми. Аналізуючи статистику Європейського суду з прав людини (надалі – ЄСПЛ) за 2016 р., можна констатувати, що найбільша кількість скарг до ЄСПЛ на порушення Європейської конвенції з прав людини (надалі – ЄКПЛ) надійшла від України (22,8% – 18 150 заяв). На другому місці – Туреччина (15,8%). Далі йдуть Угорщина (11,2%), Росія (9,8%), Румунія (9,3%), Італія (7,8%), Грузія (2,6%), Польща (2,3%), Азербайджан (2,1%), Вірменія (2,0%) та інші країни (14,4%).

Вивчаючи характер скарг до ЄСПЛ, необхідно зауважити, що найбільша кількість скарг у 2016 р. надійшла на порушення прав на свободу та особисту недоторканність (ст. 5 ЄКПЛ), заборону катувань та нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження чи покарання (ст. 3), справедливий суд (ст. 6), ефективний засіб правового захисту (ст. 13) та ін.

Отже, питання правильного розуміння змісту, тлумачення і застосування ст. 3 ЄКПЛ є вкрай актуальними і надзвичайно важливими, зокрема, для України, яка перебуває на етапі реформування національної політико-правової системи відповідно до європейських норм, стандартів і принципів права. У цьому контексті гармонізація права сприяє виробленню спільних підходів до загальноєвропейських стандартів прав і основних свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що ст. 3 ЄКПЛ («Заборона катування») гарантує, що нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню. Ця заборона має абсолютний характер. Зокрема, ЄСПЛ наголосив, що «стаття 3 Конвенції містить у собі одну з найголовніших цінностей демократичних суспільств. Навіть за найбільш складних обставин, таких, як боротьба з тероризмом або з організованою злочинністю, Конвенція забороняє в абсолютному виразі тортури чи нелюдське або принизливе поводження чи покарання. На відміну від більшості важливих статей Конвенції і Протоколів № 1 та 4, стаття 3 не передбачає винятків і скорочень, навіть у разі крайньої суспільної необхідності, воєнного або надзвичайного стану, що загрожує життю нації»¹. Усі інші права можуть бути частково обмежені відповідно до умов, встановлених у ст. 15 ЄКПЛ, у разі суспільної крайньої необхідності – воєнного або надзвичайного стану в межах, необхідних для запобігання небезпеки життю нації.

Відповідно до ст. 3 ЄКПЛ держава повинна дотримуватись як негативних, так і позитивних зобов'язань. У фаховій літературі і судовій практиці вирізняють матеріальні (зокрема, встановлення відповідальності державних органів за жорстоке поводження з особами, які тримаються під вартою) і процесуальні (непроведення ефективного розслідування, а також уникнення покарання представниками державних органів, відповідальних за таке жорстоке поводження) аспекти порушень за статтею 3 ЄКПЛ (див. пілотне рішення у справі «Каверзін проти України»²).

¹ Jasar v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia : ECHR Judgment, 15 Feb. 2007 // HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"dmdocnumber":\["813762"\],"itemid":\["001-79411"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{).

² Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : [наук.-метод. посіб. для суддів] / Т.І. Фулей. – 2-ге вид., випр., допов. – К., 2015. – С. 94, 104.

Аналізуючи зміст «заборони катувань», ЄСПЛ підкреслює, що «держава повинна забезпечити, щоб особа утримувалася під вартою в умовах, сумісних із повагою до людської гідності, щоб форми і методи реалізації такого запобіжного заходу не спричиняли їй страждань, інтенсивність яких перевищує невідворотний рівень страждань, властивий триманню під вартою, і щоб, враховуючи практичні вимоги режиму позбавлення свободи, її здоров'я та благополуччя були адекватно гарантовані («*Віслогузов проти України*»)»³. При цьому «відносно нетривалий період перебування під вартою (тут – 8 днів) сам по собі автоматично не виключає жорстокого або такого, що принижує людську гідність, поводження згідно зі статтею 3 Конвенції»³.

У справі «*Волошин проти України*» ЄСПЛ зауважив, що уряд України зробив досить загальні заяви і не надав ЄСПЛ докладної інформації щодо умов тримання під вартою позивача. Суд також зазначив, що стрип-обшук, який може бути необхідним у деяких випадках для забезпечення безпеки в'язниці та запобігання безладів чи злочинів, повинен здійснюватись у належному порядку та бути обґрунтованим. У цій справі ЄСПЛ наголошує, що уряд не довів необхідності проводити регулярні обшуки з роздяганням двічі на добу протягом усього періоду тримання позивача під вартою, зокрема й у ті дні, коли позивач навіть не залишав приміщення і не отримував посилок ззовні⁴.

Прикладом рішення ЄСПЛ, де було розглянуто питання щодо обов'язку держави проводити ефективне розслідування згідно зі ст. 3 ЄКПЛ, може бути справа «*Джазар проти Македонії*»¹. У цій справі позивач скаржився, що зазнав жорстоких дій із боку поліції, які спричинили йому значні фізичні і психічні страждання, що можна прирівняти до катувань, нелюдського та/або принизливого поводження. Крім того, мало місце і процесуальне порушення ст. 3 ЄКПЛ у частині непроведення ефективного офіційного розслідування, здатного встановити і покарати винуватих осіб. ЄСПЛ зазначає, що жорстоке поводження має досягати мінімального рівня жорстокості, щоб підпадати під дію ст. 3 ЄКПЛ. Оцінка такого мінімуму відносна: вона залежить від усіх обставин конкретної справи, зокрема, від тривалості такого поводження, його фізичних і/або психічних наслідків, а іноді – від статі, віку і стану здоров'я потерпілого¹. Поводження вважається катуванням, якщо воно спричинило серйозні страждання, навіть якщо це не стало безпосереднім результатом довготривалого ушкодження здоров'я людини⁵.

Заяви про жорстоке поводження мають бути підтвержені належними доказами. Для оцінки таких доказів ЄСПЛ застосовує стандарт доведення «поза розумним сумнівом», але додає, що таке доказування може виходити зі спільного існування досить ґрунтовних, чітких та узгоджених висновків або з аналогічних незаперечних презумпцій факту. Розслідування скарг про жорстоке поводження повинно бути ретельним. Це означає, що державні органи завжди мають вживати належних заходів для встановлення обставин справи. При цьому вони не повинні спиратися на квапливі чи необґрунтовані висновки для того, щоб якнайшвидше завершити розслідування, або брати їх за основу під час прийняття відповідних рішень. Державним органам слід здійснити всі необхідні кроки для того, щоб забезпечити докази у справі. Розслідування має бути оперативним. Так, згідно із ст.ст. 2 і 3 ЄКПЛ, якщо щодо оперативності розслідування виникають сумніви, то ЄСПЛ оцінює, чи відреагували державні органи на скарги оперативно⁴.

У справі «*Карабет та інші проти України*» від 17 квітня 2013 р. ЄСПЛ визнав порушення ст. 3 ЄКПЛ, а саме процесуального і матеріального її аспектів⁵. Процесуальний аспект передбачає, що державні органи повинні проводити належне ефективне розслідування кожного випадку порушення ст. 3 ЄКПЛ. При цьому ЄСПЛ підкреслює, що «таке зобов'язання держави – це не обов'язок результату, а засобів: не кожне розслідування обов'язково повинне бути успішним та дійти висновку, який збігається із думкою позивача щодо відповідних подій, однак воно, у принципі, має бути здатне призвести до встановлення фактичних обставин справи і, якщо звинувачення будуть доведені, до встановлення і покарання винних осіб»⁵. Натомість матеріальний аспект включає недотримання вимоги пропорційності (співмірності, виправданості) втручання у право⁵.

Крім того, зі ст. 3 ЄКПЛ впливає позитивне зобов'язання держави щодо проведення невідкладного і всебічного медичного огляду ушкоджень. Судово-медичний експерт при цьому повинен користуватися

³ Рішення ЄСПЛ у справі «*Visloguzov v. Ukraine*» від 20.05.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

⁴ *Voloshyn v. Ukraine* : ECHR Judgment, 10 Oct. 2013 // HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

⁵ *Karabet and Others v. Ukraine* : ECHR Judgment, 17 Apr. 2013 // HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115886#{)

та бути забезпечений формальною і фактичною незалежністю, володіти спеціальною підготовкою. Водночас ЄСПЛ зауважує, що «хоча медичний огляд і відіграє вирішальну роль у встановленні фактів для цілей Конвенції, відсутність таких доказів не може автоматично привести до висновку, що твердження про жорстоке поводження є хибними та не можуть бути доведені. Якщо це було б навпаки, державні органи мали б змогу уникнути відповідальності за таке жорстоке поводження, не здійснюючи медичного огляду та не фіксуючи застосування фізичної сили або інших спеціальних запобіжних засобів («*Артёмов проти Росії*»)⁵.

ЄСПЛ наголошує, що особи, відповідальні за здійснення розслідування у разі порушення ст. 3 ЄКПЛ, на практиці повинні бути ієрархічно та інституційно незалежними від будь-якої іншої, причетної до цих подій, особи. Необхідним є також достатній елемент суспільного контролю над розслідуванням або його результатами для забезпечення підзвітності як на практиці, так і у теорії. Так, ЄСПЛ неодноразово підкреслював, зокрема, у справах «*Мельник проти України*», «*Давидов та інші проти України*», що чинний статус прокурора відповідно до національного законодавства України, «його наближеність до пенітенціарних установ, з якими він контролює відповідні в'язниці на постійній основі, а також його інтеграція у пенітенціарну систему не припускають адекватних гарантій, зокрема таких, як забезпечення незалежного і неупередженого розгляду скарг ув'язнених на жорстоке поводження з боку співробітників пенітенціарних установ»⁵. Таким чином, ЄСПЛ зазначає такі прогалини, які підривають надійність і ефективність внутрішнього розслідування: неповнота і поверховість медичного огляду позивачів; незабезпечення позивачам та свідкам безпеки, тобто захисту від будь-якої можливості застосування репресій чи залякувань; формальне і пасивне ставлення з боку органів прокуратури⁵.

Важливо, що у низці справ проти України, які стосуються скарг щодо неналежних умов тримання під вартою, ЄСПЛ відхиляє численні скарги уряду України з приводу того, що позивачі повинні були спочатку вичерпати всі внутрішні засоби правового захисту, звернувшись до прокуратури або до суду за захистом своїх прав. Відхиляючи такі заперечення уряду, ЄСПЛ вважає, що не було жодних підстав вважати, що використання цих засобів надало б можливість ефективно вирішити питання позивачів (наприклад, справи «*Мельник проти України*», «*Знайкін проти України*», «*Беляєв та Дітяр проти України*»). Якщо позивачі не внесли скаргу до ЄСПЛ протягом шести місяців після того, як ситуація припинила існувати, то ЄСПЛ відхиляє такі скарги згідно з правилом шести місяців («*Хайров проти України*»)⁴.

У справі «*Квашко проти України*» від 26.09.2013 р. (скарга на порушення ст. 3 ЄКПЛ щодо відсутності своєчасної медичної допомоги для позивача, що перебував під вартою) ЄСПЛ повторно визнав, що проблеми, пов'язані з умовами утримання під вартою та відсутністю належної медичної допомоги в українських ізоляторах, мають структурний характер («*Мельник проти України*» від 28.03.2006 р.)⁶.

Під час визначення того, чи можна кваліфікувати певну форму поганого поводження як катування, необхідно враховувати закріплену у ст. 3 відмінність між цим поняттям і поняттям «нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження». Розрізнення цих понять у ЄКПЛ свідчить про намір надати особливої ганебності умисному нелюдському поводженню, яке спричиняє дуже тяжкі й жорстокі страждання («*Ireland v. the United Kingdom*»⁷). Ознакою катування є також наявність мети такого поводження (наприклад, задля отримання відомостей, покарання або залякування) («*Selmouni v. France*»⁸, «*Akkoc v. Turkey*»⁹).

Таким чином, поводження визнається «нелюдським», якщо воно було умисним, застосовувалось упродовж кількох годин та спричинило тілесне ушкодження або сильні фізичні чи душевні страждання. Так, ЄСПЛ уже визнав, що застосування до людини електроструму є особливо серйозною формою поганого поводження, яке може викликати сильний біль і жорстокі страждання, а значить, повинно вважатися катуванням, навіть якщо воно не призводить до будь-яких тривалих розладів здоров'я («*Polonskiy v. Russia*»¹⁰,

⁶ Рішення ЄСПЛ у справі «*Kvashko v. Ukraine*» від 26.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"respondent":\["UKR"\],"documentcollectionid2":\["CASELAW"\],"itemid":\["001-126453"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)

⁷ Рішення ЄСПЛ у справі «*Ireland v. the United Kingdom*» від 18.01.1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Irelandv.the United Kingdom"\],"itemid":\["001-57506"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

⁸ Рішення ЄСПЛ у справі «*Selmouni v. France*» від 28.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Selmouniv.France"\],"itemid":\["001-58287"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

⁹ Рішення ЄСПЛ у справі «*Akkoc v. Turkey*» від 10.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Akkocv.Turkey"\],"itemid":\["001-58905"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

¹⁰ Рішення ЄСПЛ у справі «*Polonskiy v. Russia*» від 14.03.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext":\["Polonskiyv.Russia"\],"itemid":\["001-91788"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{).

«*Buzilov v. Moldova*»¹¹). Зокрема, це може бути погроза застосування («*Gäfgen v. Germany*»¹²), ненадання інформації членам сім'ї про зниклого родича («*Cyprus v. Turkey*»¹³), «не зменшуване» довічне позбавлення волі («*Vinter and Others v. the United Kingdom*»¹⁴). При цьому погроза вчинити дії, заборонені ст. 3, повинна бути досить реальною і негайною («*Gäfgen v. Germany*»¹²).

Поводження може характеризуватись як принижуюче гідність, якщо воно принижує особу, виявляє неповагу до неї, принижує її людську гідність, породжує відчуття страху, страждання, неповноцінності, здатне зламати фізичний чи моральний супротив цієї особи («*Bouyid v. Belgium*»¹⁵). Наприклад, ляпас по обличчю, нанесений працівником правоохоронного органу; три удари різкими як покарання за насильницький напад тощо.

Висновки. Отже, у контексті вищенаведеного доцільно наголосити на зв'язку принципу поваги до людської гідності з процесуальними гарантіями, що мають бути забезпечені на досудовій стадії розслідування, недотримання яких спричинило визнання порушення права на життя і права, яке забороняє нелюдське і таке, що принижує гідність, поведження відповідно до ст.ст. 2 і 3 ЄКПЛ (див. Висновок щодо проекту Кримінального процесуального кодексу України, м. Страсбург, 2 листопада 2011 р. DG-1 (2011) 16, п. 15, с. 10). До них, зокрема, належать такі: неадекватність заходів щодо збору доказів («*Хайло проти України*», «*Михалкова проти України*»), відсутність медичного обстеження після прибуття до місць тримання під вартою («*Вергельський проти України*»), непризначення і затримки в призначенні судово-медичних експертиз («*Любов Єфименко проти України*»), а також те, що такі експертизи не є комплексними («*Муравська проти України*», «*Мироненко проти України*»), проведення розслідування, що не відповідає критеріям незалежності й оперативності («*Кучерук проти України*»), неможливість для родичів померлої особи брати участь у розслідуванні («*Сергій Шевченко проти України*», «*Кац та інші проти України*»), відсутність процедури незалежного розгляду скарг на дії слідчих і прокурорів («*Яременко проти України*»)².

Анотація

У статті досліджуються питання, пов'язані з особливостями тлумачення і застосування статті 3 Європейської конвенції з прав людини у практиці Європейського суду з прав людини. Зокрема, проаналізовано зміст статті 3, визначено, що необхідно розуміти під поняттями катування, нелюдське чи таке, що принижує гідність, поведження або покарання. Розкрито матеріальні і процесуальні аспекти порушень заборони катувань, а також позитивні і негативні зобов'язання держави щодо ефективного забезпечення і захисту відповідного права. Проаналізовано стандарти належної оцінки жорстокого поведження та основні аспекти юридичної кваліфікації певної форми поганого поведження як катування. Зазначено процесуальні гарантії, які повинні бути забезпечені кожній особі на досудовій стадії розслідування, недотримання яких спричиняє порушення статті 3 Конвенції.

Summary

The article deals with the issues related to the peculiarities of the interpretation and application of Article 3 of the European Convention on Human Rights of the European Court of Human Rights. In particular, the scope of Article 3 has been analyzed; it has been defined, what is necessary to understand under concepts of torture, inhuman or degrading treatment or punishment. Substantive and procedural aspects of violations of the prohibition of torture have been revealed, as well as positive and negative obligations of a state to provide the

¹¹ Рішення ЄСПЛ у справі «*Buzilov v. Moldova*» від 23.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹² Рішення ЄСПЛ у справі «*Gäfgen v. Germany*» від 01.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹³ Рішення ЄСПЛ у справі «*Cyprus v. Turkey*» від 10.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹⁴ Рішення ЄСПЛ у справі «*Vinter and Others v. the United Kingdom*» від 09.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

¹⁵ Рішення ЄСПЛ у справі «*Bouyid v. Belgium*» від 28.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [.](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

effective protection of the right. The standards of the appropriate assessment of ill-treatment and the main aspects of judicial qualification of a particular form of mistreatment as torture have been analyzed. The procedural guarantees, which must be provided for each person at the stage of pre-trial investigation, non-observance of which leads to a breach of Article 3 of the Convention, have been determined.

Використана література:

1. Jasar v. the Former Yugoslav Republic of Macedonia : ECHR Judgment, 15 Feb. 2007 // HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{"dmdocnumber": "813762"}, {"itemid": "001-79411"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx#{)).
2. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя : [наук.-метод. посіб. для суддів] / Т.І. Фулей. – 2-ге вид., випр., допов. – К., 2015. – 208 с.
3. Рішення ЄСПЛ у справі «Visloguzov v. Ukraine» від 20.05.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Visloguzovv.Ukraine"}, {"appno": "32362/02"}, {"itemid": "001-98552"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
4. Voloshyn v. Ukraine : ECHR Judgment, 10 Oct. 2013 // HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"respondent": "UKR"}, {"documentcollectionid2": "CASELAW"}, {"itemid": "001-126631"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)).
5. Karabet and Others v. Ukraine : ECHR Judgment, 17 Apr. 2013 // HUDOC. European Court of Human Rights [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115886#{"itemid": "001-115886"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-115886#{) (date of access: 21.06.2017).
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Kvashko v. Ukraine» від 26.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{"respondent": "UKR"}, {"documentcollectionid2": "CASELAW"}, {"itemid": "001-126453"}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#{)).
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Ireland v. the United Kingdom» від 18.01.1978 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Irelandv.theUnitedKingdom"}, {"itemid": "001-57506"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Selmouni v. France» від 28.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Selmouniv.France"}, {"itemid": "001-58287"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
9. Рішення ЄСПЛ у справі «Akkoc v. Turkey» від 10.10.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Akkocv.Turkey"}, {"itemid": "001-58905"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
10. Рішення ЄСПЛ у справі «Polonskiy v. Russia» від 14.03.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Polonskiyv.Russia"}, {"itemid": "001-91788"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
11. Рішення ЄСПЛ у справі «Buzilov v. Moldova» від 23.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Buzilovv.Moldova"}, {"itemid": "001-93086"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
12. Рішення ЄСПЛ у справі «Gäfgen v. Germany» від 01.06.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Gäfgenv.Germany"}, {"itemid": "001-126166"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
13. Рішення ЄСПЛ у справі «Cyprus v. Turkey» від 10.05.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Cyprusv.Turkey"}, {"itemid": "001-59454"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
14. Рішення ЄСПЛ у справі «Vinter and Others v. the United Kingdom» від 09.07.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "VinterandOthersv.theUnitedKingdom"}, {"itemid": "001-122664"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Bouyid v. Belgium» від 28.09.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "Bouyidv.Belgium"}, {"itemid": "001-157670"}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)).

Крістіна Трихліб,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри теорії держави і права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого